

RADOVI	Volumen 24	Broj 24	Str. 31—41	Zagreb, 1989.
--------	------------	---------	------------	---------------

UDK 911.3:312(497.1)

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

KRETANJE BROJA HRVATA U SR SRBIJI I SRBA U SR HRVATSKOJ (prema službenim podacima statistike)

IVAN CRKVENČIĆ

Koristeći službene podatke jugoslavenskih statističkih popisa stanovništva, autor u članku analizira neke aspekte kretanja broja Hrvata u SR Srbiji i broja Srba u SR Hrvatskoj i to posebno Hrvata u Bačkoj od 1921. g. a Srba u SR Hrvatskoj od 1971. g. Brojčani podaci navedeni u šest tablica popraćeni su odgovarajućim komentarom u tekstu.

Some Aspects about the Population Trend of Croats in the Socialist Republic of Serbia and of Serbs in the Socialist Republic of Croatia

Exclusively on grounds of the official data of the Yugoslav census, the article deals with the analysis of some aspects regarding the population trend of Croats in the Socialist Republic of Serbia and of Serbs in the Socialist Republic of Croatia. More attention is given to the Croats in the region Bačka (since 1948) and to the Serbs in Socialist Republic of Croatia (since 1971). The numerical values indicated in 6 tables are followed by the corresponding text.

I

U našoj višenacionalnoj zajednici stanovništvo je prostorno dosta izmiješano pa, među ostalim slučajevima, u SR Hrvatskoj živi dosta Srba a u SR Srbiji znatan broj Hrvata. Ta prostorna izmiješanost stanovništva posljedica je povijesnih kretanja ta dva naroda, prvenstveno uvjetovanih pro-

dorom i širenjem Turaka po jugoistočnoj Evropi.

Došavši pod tursku vlast (u 14. st.) Srbi su se naknadno, smjerom prodiranja i kretanja Turaka, iz svoje stare državne jezgre postepeno širili prema sjeveru i sjeveroistoku jugoistočne Evrope. U hrvatske su zemlje došli bježeći pred Turcima ili zajedno s Turcima, i to najkompaktnije upravo u dijelove jezgre srednjovjekovne hrvatske države bogate ostacima materijalne i duhovne kulture iz života Hrvata.

Recenzenti: Prof. dr Stanko Žuljić i prof. dr Veljko Rogić. Rukopis zaprimljen u listopadu 1989. god.

Hrvatsko se stanovništvo iz svoje postojbine pred Turcima povlačilo u sjevernije dijelove hrvatskih zemalja, ali i dalje, sjevernije od Drave i Dunava, u slabije naseljena područja Panskog bazena. Dio tog hrvatskog stanovništva prešao je i u prostor između Dunava i Tise, odnosno u Bačku koja je bila imigracijsko žarište brojnih naroda, naročito pak Nijemaca, Mađara, Srba, Hrvata, Čeha i Slovaka. Doseljavanje je bilo osobito jako nakon povlačenja Turaka iz Panskog bazena, odnosno od kraja 17. stoljeća. Bačka je tada bila dio Ugarske, a u sklop Jugoslavije ušla je nakon propasti Austro-Ugarske Monarhije, odnosno 1918. g.

Naveo sam samo grub okvir povijesnih zbivanja, ali je i on dovoljan za razumijevanje uzroka i vremena pojave Srba u SR Hrvatskoj i Hrvata u Bačkoj, odnosno u SR Srbiji.

Hrvati u SR Srbiji i Srbi u SR Hrvatskoj trebali su po doseljavanju dijeliti sudbinu ostalih naroda s kojima u istom prostoru žive, tj. Srbi u SR Hrvatskoj prvenstveno sudbinu Hrvata, a Hrvati u SR Srbiji sudbinu Srba, ali i ostalih naroda etnički složene Bačke. To vrijedi i za njihovo brojčano povećavanje, odnosno smanjivanje.

U uvjetima istih političkih, ekonomskih i socijalnih prilika njihov se broj trebao kretati, tj. povećava-

ti ili smanjivati, približno jednako kao i broj pripadnika ostalih etničkih grupa s kojima u istoj sredini žive. U etnički složenim područjima izdvojeno promatranje kretanja broja stanovnika samo jednog naroda znanstveno nije opravdano, jer ne može otkriti stvarne uzroke koji bi utjecali na kretanje broja stanovnika samo određenog naroda.

II

U daljem dijelu ovog teksta ograničit ću se samo na praćenje istovremenog kretanja broja Hrvata u SR Srbiji i Srba u SR Hrvatskoj, i to u razdoblju u kojem su ta dva naša naroda mogla bitnije utjecati na kretanje broja stanovnika unutar područja svojih republika.

Da bi prikaz bio sasvim vjerodostojan, koristit ću samo službene podatke jugoslavenskih statističkih popisa, i to samo o broju popisanim utvrđenog prisutnog stanovništva.

Iz tablice 1 vidi se da se broj Srba u SR Hrvatskoj i Hrvata u SR Srbiji u čitavom razdoblju nakon drugog svjetskog rata u osnovi kreće podjednako. U oba slučaja stanovništvo brojčano raste do 1961. g., i to u približno istom po-

Tab. 1. Promjene broja Hrvata u SR Srbiji i Srba u SR Hrvatskoj¹⁾

Tab. 1. Changes in number of Croats in the Socialist Republic of Serbia and of Serbs in the Socialist Republic of Croatia¹⁾

	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.
Broj Hrvata u SR Srbiji	169 864	173 246	196 409	184 913	149 368
Indeks	100 %	101,9	115,6	108,8	87,9
Broj Srba u SR Hrvatskoj	543 795	588 411	624 985	626 789	531 502
Indeks	100 %	108,2	114,9	114,9	97,7

¹⁾ Popis stanovništva, domaćinstava i stanova po opštinama, Savezni zavod za statistiku, Statistički bilten 1295, Beograd, 1982.

stotku. Nakon 1961. g. broj Hrvata u SR Srbiji, a nakon 1971. g. i broj Srba u SR Hrvatskoj počinje opadati, s time što je broj Hrvata u SR Srbiji smanjen relativno više nego broj Srba u Hrvatskoj. U razdoblju zajedničkog života u socijalističkoj Jugoslaviji, tj. od 1948. g. do 1981. g. broj Hrvata u SR Srbiji smanjen je čak za 12,1 %, a broj Srba u SR Hrvatskoj tek za 2,3 %.

Sasvim je sigurno da je stvarni pad broja Hrvata u SR Srbiji i Srba u SR Hrvatskoj u razdoblju 1971—1981. znatno manji od navedenih vrijednosti, jer se znatan broj stanovnika oba naroda prilikom popisa stanovnika 1981. g. izjasnio za Jugoslavene.

Naveden veći pad broja Hrvata u SR Srbiji u odnosu na pad broja Srba u SR Hrvatskoj iznenađuje kad se zna da je broj Srba u SR Hrvatskoj smanjen u krajevima u kojima je istovremeno smanjen i broj Hrvata (kao što će se kasnije vidjeti, relativno i više od Srba), dok je broj Hrvata u SR Srbiji smanjen u prostorima u kojima je broj Srba istovremeno jako povećan.

Navedene razlike ukazuju da na kretanje broja Srba u Hrvatskoj i broja Hrvata u SR Srbiji nisu utjecali isti (ekonomski) razlozi.

Najveći broj Hrvata u SR Srbiji živi u plodnoj Vojvodini, dok su Srbi u SR Hrvatskoj najkompaktnije naseljeni i brojčano najzastupljeniji u krševitim krajevima Dalmatinske zagore, Like, Korduna i Banije. Već se iz razlika u prirodnim obilježjima navedenih sredina u kojima žive Hrvati u SR Srbiji i Srbi u SR Hrvatskoj može pretpostaviti da se smanjenje broja Srba u SR Hrvatskoj može objasniti go-

spodarskim razlozima, što se za smanjenje broja Hrvata u SR Srbiji ne bi moglo reći. Tu pretpostavku pokušat ću detaljnije obrazložiti.

III

Iz podataka tabl. 2 vidi se da gotovo tri četvrtine (73,1 %) Hrvata u SR Srbiji živi u SAP Vojvodini, a upravo je u njoj broj Hrvata u razdoblju socijalističke Jugoslavije najviše i smanjen, čak za 18,7 %. Vidi se da je u toj republici broj Hrvata relativno nešto više povećan samo u SAP Kosovu!

Najveći broj Hrvata Vojvodine živi u Bačkoj (69,9) u kojoj je u razdoblju otkad pripada Jugoslaviji broj stanovnika povećan od 735 117 (1921) na 1 041 876 (1981) ili za 41,7%, s time što je broj Srba istovremeno povećan sa 159 916 na 451 169 osoba ili za 282,1 %, dok je broj Hrvata istovremeno smanjen s 86 682 (vjerojatno i više) na 76 329 osoba ili za 12,0 %.

Ali broj Hrvata u Bačkoj smanjen je i više od navedenih 12 %. Ako se, naime, iz broja stanovnika Bačke 1981. g. izluče Hrvati srijemskih općina Petrovaradin i Sremski Karlovci, koje su u sastavu Gradske zajednice općina Novi Sad, tada je stvarni broj Hrvata u Bačkoj te godine iznosio 70 920 osoba, a to je u odnosu na broj Hrvata u Bačkoj 1921. g. manje za 18,2 %. Zanimljivo je navesti da je broj Hrvata u Bačkoj prema prethodnim rezultatima popisa stanovništva 1921. g. iznosio čak 96 823 osobe, odnosno čak 10 000 osoba više od njihova broja prema definitivnim rezultatima tog istog popisa stanovništva! Kako je u jednom državnom popisu stanovnika moglo doći do

Tab. 2. Hrvatsko stanovništvo u SR Srbiji¹⁾
 Tab. 2. Croatsians in the Socialist Republic of Serbia¹⁾

	1948.	1961.	1981.	%
SR Srbija	169 364	196 409	149 368	100
SR Srbija, van pokrajina	30 342	43 817	31 447	210
SAP Vojvodina	134 232	145 341	109 203	731
	100 %	108,2 %	81,3 %	
SAP Kosovo	5 290	7 251	8 718	59

¹⁾ Izvor podataka kao i na tabl. 1.

tako velikog odstupanja podataka njegovih prethodnih i definitivnih rezultata, i to za relativno mali prostor? Ako bi se smanjenje broja Hrvata od 1921. g. računalo prema tom broju, onda bi ono do 1981. g. iznosilo čak 21,1 %. Izgleda da je ta vrijednost smanjenja broja Hrvata u Bačkoj vjerojatnija nego ona izračunata prema definitivnim rezultatima. To proizlazi iz činjenice

što je i popisom stanovništva 1931. g. utvrđen broj Hrvata Bačke u iznosu od 92 004 osobe.

Navedeno smanjivanje broja Hrvata u Bačkoj postaje još ilustrativnije kad se promatra u kontekstu istovremenog kretanja broja stanovnika ostalih naroda i narodnosti te pokrajine.

Tab. 3. Struktura stanovništva Bačke prema nacionalnom sastavu
 Tab. 3. Structure of population in Bačka according to nationality

	1921 ¹⁾		1948 ²⁾		1981 ³⁾	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Srbi	159 916 ⁴⁾	29,7	317 282	38,1	451 169	43,3
Hrvati	86 682	11,8	96 473	11,5	76 329	7,3
Crnogorci	—	—	28 066	3,4	36 593	3,5
Jugoslaveni	—	—	—	—	90 410	8,7
Mađari	260 998	35,5	278 922	33,5	288 599	27,7
Nijemci	173 796	23,6	10 961	1,3	2 073	0,2
Slovaci	30 998	4,5	37 184	4,5	35 044	3,4
Ostali	22 725	3,6	65 201	7,8	61 659	5,9
Ukupno	735 117	100 %	834 089	100 %	1 041 876	100 %

¹⁾ Definitivni rezultati popisa stanovništva 1921. Opšta državna statistika, Sarajevo, 1932.

²⁾ Konačni rezultati popisa stanovnika Jugoslavije 1948, knjiga IX. Stanovništvo po narodnosti, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1954.

³⁾ Popis stanovništva, domaćinstava i stanova po opštinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1982, Statistički bilten 1 295.

⁴⁾ Popis stanovništva Jugoslavije 1921. g. nije vršen po narodnostima već po vjeroispovijestima i materinjem jeziku (srpski ili hrvatski, slovenački, drugi slavenski jezici, rumunjski ili cincarski, talijanski, njemački, mađarski, arnautski i »drugi jezici«). Broj Srba u ovoj tablici odgovara broju pravoslavnih u statističkom popisu dok je broj Hrvata dobiven odbijanjem broja pravoslavnih (Srba) od broja stanovnika u popisu stanovnika navedenom u rubrici »srpski ili hrvatski« jezik.

Otkad je Bačka 1918. g. uključena u Jugoslaviju, u njoj je do 1981. g. došlo do znatne promjene u narodnosnoj strukturi. U razdoblju kraljevine Jugoslavije u Bačkoj je brojčano prevladavalo neslavensko stanovništvo, uglavnom

Mađari i Nijemci, na koje je 1921. g. otpadalo 59,1 % svega stanovništva pokrajine. U razdoblju socijalističke Jugoslavije povećao se broj slavenskog stanovništva, na koje je 1981. g. otpadalo nešto više od 60 %.

Tab. 4. Struktura stanovništva gradova* Bačke prema nacionalnom sastavu
Tab. 4. Structure of urban population in Bačka according to nationality

	1921. ¹⁾		1948. ¹⁾		1981. ²⁾	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Srbi	35 166 ²⁾	21,8	64 244	29,1	228 541	41,4
Hrvati	63 963 ²⁾	39,6	62 203	28,1	60 472	11,0
Jugoslaveni	—	—	—	—	63 773	18,8
Mađari	45 089	27,9	80 012	36,2	114 420	20,7
Nijemci	11 957	7,4	2 465	1,1	923	0,2
Ostali	5 249	3,3	12 041	5,5	43 335	7,9
Ukupno	161 425	100 %	220 965	100 %	511 464	100 %

* Uzeta su u obzir samo tri najveća grada, tj. Subotica, Novi Sad i Sombor. Podaci za 1981. g. za Suboticu i Sombor dati su u okviru općina, a za Novi Sad u okviru Gradske zajednice općina.

¹⁾ Izvor podataka kao i na tabl. 3.

²⁾ Broj Srba i Hrvata određen na način kako je objašnjeno uz tabl. 3.

Na početku kraljevine Jugoslavije Srbi su (1921) brojem svog stanovništva u Bačkoj bili na trećem mjestu, a Hrvati na četvrtom. Na početku socijalističke Jugoslavije Srbi su (1948.) po broju svog stanovništva izbili na prvo mjesto (sa 43,3%), dok su Hrvati ostali na četvrtom mjestu.

U navedenoj promjeni narodnosne strukture Bačke Nijemci su praktično nestali (1921. g. 173 796 osoba, a 1981. 2 073 osobe), broj Mađara neznatno raste, ali udjelom opada (1921. g. 260 998 osoba, a 1981. g. 288 599 osoba), dok je broj Srba (i Crnogoraca) jako povećan. Znatno je povećan i broj stanovnika koji su se 1981. g. izjasnili kao Jugoslaveni. Uz gotovo nestale Nijemce,

broj stanovnika je još jedino pao kod Hrvata!

Iz podataka tabl. 3 vidi se da u kretanju broja Hrvata u Bačkoj postoje dva razdoblja. Prvo razdoblje je za kraljevine Jugoslavije kad broj Hrvata (najvjerojatnije) stagnira. Drugo razdoblje je vrijeme socijalističke Jugoslavije kad broj Hrvata opada.

Navedeno smanjivanje broja Hrvata u Bačkoj zbunjuje zbog dva razloga. Prvo, Hrvati u Bačkoj nisu raštrkani po čitavom teritoriju te pokrajine. Oni su uglavnom naseljeni u sjevernoj polovici Bačke. Drugo, Hrvati, premda pretežno poljoprivredno stanovništvo (salaši), većim brojem žive u gradovima i

Tab. 5. Struktura stanovništva tri najveća grada Bačke prema nacionalnom sastavu
 Tab. 5. Population structure in the three major urban centres in Bačka, according to nationality

	1921.			1948.			1981. ¹⁾		
	Subotica	Novi Sad	Sombor	Subotica	Novi Sad	Sombor	Subotica	Novi Sad	Sombor
Srbi	6 746	14 891	13 529	11 617	36 520	16 107	20 674	160 910	46 957
Hrvati	53 915	1 180	8 868	45 608	8 427	8 168	32 589	12 655	15 228
Jugoslaveni	—	—	—	—	—	—	16 738	32 977	14 058
Mađari	26 749	13 065	5 275	51 716	21 000	7 296	71 064	24 563	18 813
Nijemci	2 475	6 486	2 996	480	1 390	595	191	395	337
Ostali	1 075	3 500	674	2 773	7 821	1 447	13 355	26 205	3 775
Ukupno	90 961	39 122	31 342	112 194	75 158	33 613	154 611	257 655	99 168
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Srbi	7,4	38,0	43,2	10,3	48,6	47,9	13,4	62,4	47,3
Hrvati	59,3	3,0	28,3	40,6	11,2	24,3	21,1	4,9	15,3
Jugosl.	—	—	—	—	—	—	10,8	12,8	14,2
Mađari	29,4	33,4	16,8	46,1	27,9	21,7	46,0	9,5	19,0
Nijemci	2,7	16,6	9,5	0,4	1,8	1,8	0,1	0,1	0,3
Ostali	1,2	9,0	2,2	2,6	10,5	4,3	8,6	10,3	3,9
Ukupno:	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

1) Podaci za 1981. g. su za Suboticu i Sombor u okviru općina, a za Novi Sad u okviru Gradske zajednica općina. Izvori podataka isti kao i za tabl. 4.

prigradskim područjima. Navedena dva razloga ukazuju, naime, da Hrvati nisu trebali biti izloženi ni deagrarnizaciji ni asimilaciji. Spomenuta dva razloga najviše, naime, doprinose smanjivanju broja stanovnika nekog kraja (u uvjetima njegova normalna razvoja).

Godine 1921. u gradovima Bačke živjela je petina njezina stanovništva, i to kad se uzmu u obzir samo tri najveća grada: Subotica, Novi Sad i Sombor. Hrvati su te godine činili čak 39,6 % stanovništva ta tri grada. Poslije Hrvata naj-

brojniji su bili Mađari, pa tek onda Srbi. Uključivanjem Bačke u Jugoslaviju struktura stanovništva bačkih gradova brzo se mijenja. U vrijeme kraljevine Jugoslavije na prvo mjesto u stanovništvu gradova izbijaju Mađari, na drugo Srbi, dok su Hrvati pali na treće mjesto. U vrijeme socijalističke Jugoslavije dolazi do daljnjih promjena u strukturi stanovništva gradova Bačke, pa sada na prvom i drugom mjestu ostaju Srbi i Mađari, a na treće mjesto dolaze Jugoslaveni. Udio Hrvata u stanovništvu bačkih gradova

smanjen je od 1921. g. do 1981. g. s 39,6 % na 11,0 %.

Povećanje srpskog stanovništva u gradovima Bačke logičan je odraz novih političkih i gospodarskih prilika Bačke u sastavu Jugoslavije, prvo kraljevine pa onda socijalističke Jugoslavije. Nije, međutim, shvatljivo zašto se u isto vrijeme uz Nijemce, koji su gotovo sasvim nestali (zbog radikalnih političkih promjena), u stanovništvu gradova Bačke smanjuje samo još broj Hrvata. Smanjivanje broja, a naročito udjela Hrvata u gradovima Bačke iznenađuje i zbog toga što su oni pretežno bili koncentrirani samo oko dva grada Bačke: Subotici i Somboru.

U vrijeme priključenja Bačke Jugoslaviji Subotica je bila najveći grad te pokrajine, a hrvatsko stanovništvo je u njemu činilo natpolovičnu većinu. Broj Hrvata u Subotici počinje opadati već u kraljevini Jugoslaviji, ali je pad u socijalističkoj Jugoslaviji još izrazitiji. Hrvatsko je stanovništvo Subotice od 1921. g. do 1981. g. smanjeno za oko 40 %. Interesantno je spomenuti da je broj Mađara u Subotici istovremeno jako povećan, od 26 749 u 1921. g. na 71 064 osoba u 1981. g.

IV

Iz prethodnog prikaza vidljivo je da kretanje broja Srba u SR Hrvatskoj i Hrvata u SR Srbiji u čitavom razdoblju nakon drugog svjetskog rata ima u osnovi isti trend. Broj Hrvata u SR Srbiji povećavao se do 1961. g., a broj Srba u SR Hrvatskoj do 1971. g. Naknadno je došlo do smanjivanja njihova broja što je kod Hrvata u SR Srbiji bilo znatno izraženije nego kod Srba u SR Hrvatskoj.

Na početku prikaza rekao sam da se već iz razlika u prirodnim obilježjima sredina u kojima žive Hrvati u SR Srbiji i Srbi u SR Hrvatskoj opadanje broja Srba u SR Hrvatskoj može objasniti gospodarskim razlozima, što se za smanjenje broja Hrvata u SR Srbiji ne bi moglo reći.

Mislim da sam navedenu pretpostavku prikazom kretanja broja Hrvata u Bačkoj naknadno i potvrdio. Broj Hrvata u SR Srbiji smanjen je, naime, u sredini u kojoj je broj Srba istovremeno jako povećan. Očito je da su na povećanje broja Srba utjecali povoljni politički i gospodarski razlozi. Normalno bi trebalo očekivati da bi ti isti gospodarski i politički razlozi trebali doprinjeti i istovremenom povećanju broja Hrvata koji sa Srbima zajedno žive. Kako se to nije dogodilo već je, naprotiv, broj Hrvata znatno pao, očito je da su na opadanje broja Hrvata utjecali neki drugi, a ne gospodarski i socijalni razlozi.

Ranije iznijetu tvrdnju da je opadanje broja Srba u SR Hrvatskoj uvjetovano gospodarskim razlozima dopunjujem i slijedećim činjenicama.

Srpsko stanovništvo u SR Hrvatskoj je teritorijalno dosta raštrkano, a velik broj tog stanovništva živi po gradovima izmiješano s drugim narodima i narodnostima.

Od ukupno 105 općina SR Hrvatske njihov je udio manji od 3 % u 42 općine, a u daljnjih 27 općina manji od 10 % ukupnog stanovništva pojedine općine. Relativnu ili apsolutnu većinu Srbi imaju u 13 općina SR Hrvatske (1981. g.).

Srpsko stanovništvo u SR Hrvatskoj najbrojnije je u općinama Dalmatinske zagore, Like, Korduna i Banije. Brojem svog stanovništva ono je (1981) imalo apsolutnu većinu u ovim općinama: Benkovac (53,0 %), Dvor (80,9 %), Donji Lapac (91,1 %), Glina (56,7 %), Gračac

(72,3 %), Knin (78,9 %), Kostajnica (55,5 %), Obrovac (60,0 %), Titova Korenica (69,2 %), Vojnić (86,6 %) i Vrginmost (71,4). Izvan navedenog područja i općina Srbi su imali relativnu većinu u općinama Daruvar (30,3 %) i Pakrac (38,4 %).

Tab. 6. Kretanje broja Hrvata, Srba i Jugoslavena u općinama SR Hrvatske u kojima srpsko stanovništvo ima apsolutnu ili relativnu većinu¹⁾

Tab. 6. Population trend for Croatians, Serbs and Yugoslavs in the Croatian communities, where the share of the Serbian population is in absolute or in relative majority¹⁾

Općine	1971.			1981.					
	Hrvati	Srbi	Jugosl.	Hrvati Broj	% 1981 1971	Srbi Broj	% 1981 1971	Jugosl. Broj	% 1981 1971
Općine s aps. većinom Srba:									
Benkovac	15448	19384	577	13451	87,1	17771	91,7	1700	294,6
Donji Lapac	94	9337	77	47	50,0	7691	84,5	627	814,3
Dvor	1876	16226	126	1525	81,3	13198	81,3	1338	1061,9
Glina	10785	16936	381	8961	83,1	14223	84,0	1529	401,3
Gračac	3107	11318	200	2150	69,2	8578	75,8	985	492,5
Knin	5374	40113	688	4150	77,2	34486	86,0	4470	649,7
Kostajnica	5642	10744	328	4299	76,2	8627	80,3	2262	689,6
Obrovac	5196	8093	141	4176	80,4	7431	91,8	546	387,2
Vojnić	188	9146	131	127	69,7	7895	86,3	467	356,5
Vrginmost	4866	16337	184	4130	84,9	13450	82,3	792	430,4
T. Korenica	3009	11112	274	2311	76,8	8481	76,3	1274	464,9
Ukupno:	55585	168746	3107	45327	81,5	141831	84,0	15990	514,6
Općine s rel. većinom Srba:									
Daruvar	12237	12178	704	8907	72,8	9528	78,2	5582	792,9
Pakrac	10752	13171	1008	8473	78,8	10703	81,3	5865	581,8
Ukupno:	22989	25349	1712	17380	75,6	20231	79,8	11447	668,5
Sveukupno:	78574	194095	4819	62707	77,3	162062	83,4	27437	569,3

1) Popis stanovništva, domaćinstava i stanova prema narodnostima po općinama 1971. i 1981, Republički zavod za statistiku SRH, Dokumentacija 5001, Zagreb, 1982.

Kao što se iz podataka tabl. 6 vidi, u navedenim općinama s prevladavanjem broja Srba živi (1981) tek jedna trećina (162 062 osoba) ukupnog srpskog stanovništva SR Hrvatske (531.502). Ostatak srpskog stanovništva živi po ostalim agrarnim općinama SR Hrvatske u kojima prevladava broj Hrvata ili pak u gradovima, pomiješan s ostalim narodima i narodnostima ove naše republike.

Navedena dosta jaka teritorijalna izmiješanost Srba i Hrvata u SR Hrvatskoj ukazuje na činjenicu da su ta oba naroda u istim sredinama podjednako izložena djelovanju istih političkih, gospodarskih i socijalnih prilika, koje su jednako nepovoljne kako za Hrvate tako i za Srbe. Nepovoljne gospodarske i socijalne prilike naročito dolaze do izražaja u agrarnim područjima SR Hrvatske. One se jednako nepovoljno odražavaju na demografsku strukturu i hrvatskog i srpskog stanovništva u SR Hrvatskoj.

U agrarnim područjima SR Hrvatske, tj. prostorima izvan gradova, živi oko polovica stanovništva ove naše republike (1981). Međutim, u ukupnom broju stanovnika agrarnih područja samo na poljoprivredno stanovništvo otpada tek jedna trećina (29,5 %), i to u prosjeku starog stanovništva, na što ukazuju slijedeći pokazatelji starosti stanovništva (1981):

— koeficijent starosti, tj. postotak osoba starih 60 i više godina vrlo je nepovoljan jer je dvostruko veći od kritičkog udjela (12,0 %); iznosio je 27,3 %,

— indeks starenja (omjer broja stanovnika starijih od 60 godina i broja stanovnika u dobi do 19 go-

dina) znatno je veći (1,4) od njegove kritičke vrijednosti, (0,4).

— prosječna starost (vrijeme proteklog života svih stanovnika podijeljeno s brojem stanovnika) već je 1971. g. prešla kritičnu vrijednost (30 godina) jer je već tada iznosila 37 godina; pretpostavlja se da je prosječna starost poljoprivrednog stanovništva do 1981. g. već prešla 45 godina.

U uvjetima navedene vrlo nepovoljne dobne strukture stanovništvo naših agrarnih područja, naročito seoskih naselja, ima nisku stopu prirodnog prirasta, a u nekim područjima već i prirodni pad. Agrarna područja Hrvatske već su na samom rubu biološke reprodukcije svog stanovništva.

Uz nizak prirodni prirast jako je i iseljavanje stanovništva, prvenstveno uzrokovano procesom deagrarijacije. U našim agrarnim područjima na čisto poljoprivredna domaćinstva, tj. ona kojima je poljoprivreda jedini izvor prihoda otpada tek oko petina svih domaćinstava. To znači da velik broj radne snage napušta poljoprivredu i traži posao u drugim djelatnostima.

Kako se posao najčešće ne može naći u mjestu stalnog boravka, mnogi radnici napuštaju rodni kraj pa odlaze u druge općine i gradove, i to ne samo u okviru ove republike pa ni u okviru Jugoslavije — za što su naši radnici »na privremenom radu« najbolji (iako ne najsretniji) dokaz.

Smanjene broja stanovnika neminovna je posljedica navedenih demografskih prilika. Ono je ekonomski uvjetovano i teško ga je spriječiti. Pitanje je da li bi to bilo i humano.

Navedena demografska struktura, kao posljedica gospodarskih i s njima povezanih socijalnih prilika, stvarno se i odražava na opadanje broja stanovnika općina SR Hrvatske, što je vidljivo i iz podataka tabl. 6.

Vidi se, međutim, da je u svim općinama SR Hrvatske s prevladavanjem broja srpskog stanovništva u navedenom desetogodišnjem razdoblju smanjen ne samo broj Srba već i broj Hrvata. Kod toga je postotak pada broja Hrvata u gotovo svim općinama bio znatno veći od postotka pada broja Srba. Ukupan broj stanovnika srpske i hrvatske narodnosti tih općina je u navedenom desetogodišnjem razdoblju smanjen s 272 669 na 224 769 osoba, odnosno za 47 900 osoba (ili 7,6 ‰). Broj Hrvata je manji za 15 867, a broj Srba za 32 033 osoba. Hrvatsko stanovništvo navedenih općina u spomenutom je desetogodišnjem razdoblju smanjeno za 22,7 ‰, a srpsko stanovništvo za 16,6 ‰.

Zbog navedenog jačeg pada broja Hrvata, udjel hrvatskog stanovništva u ukupnom broju Hrvata i Srba navedenih općina smanjen je s 28,8 ‰ (1971) na 27,8 ‰ (1981), dok je udjel srpskog stanovništva istovremeno povećan sa 71,1 ‰ (1971) na 72,1 ‰ (1981).

Očito je, dakle, da broj Srba i Hrvata u navedenim općinama SR Hrvatske postepeno opada. Dijelom je to posljedica niskog prirodnog pri-

rasta stanovništva (mjestimično i prirodnog pada), a dijelom i iseljavanja.

Treba ipak reći da je stvarni pad broja Srba i Hrvata manji od navedenih vrijednosti. Istovremeno je, naime, u području navedenih općina jako povećan broj Jugoslavena (s 1 712 na 27 437 osoba), a to su, pretežno, nacionalno neopredjeljeni Srbi i Hrvati.

Navedeno desetogodišnje kretanje broja Srba i Hrvata u općinama SR Hrvatske s brojčanim prevladavanjem srpskog stanovništva upućuje na slijedeće zaključke:

— da je kretanje broja Hrvata i Srba uvjetovano istim, tj. gospodarskim prilikama i njima uvjetovanim socijalnim procesima,

— da opada broj Hrvata i broj Srba, ali da je postotak pada broja Hrvata veći od postotka pada broja Srba.

— da se navedeno relativno jače opadanje broja Hrvata odrazilo na smanjenju udjela Hrvata u ukupnom broju srpskog i hrvatskog stanovništva tih općina,

— da je navedeno jače opadanje udjela Hrvata u općini Daruvar dovelo i do promjene redoslijeda Hrvata i Srba prema njihovoj brojčanoj zastupljenosti; od 1971. do 1981. g. Hrvati su pali s prvog na drugo mjesto, a Srbi su s drugog došli na prvo mjesto.

Summary

SOME ASPECTS ABOUT THE POPULATION TREND OF CROATS IN THE SOCIALIST REPUBLIC OF SERBIA AND OF SERBS IN THE SOCIALIST REPUBLIC OF CROATIA

by

I. Crkvenčić

Exclusively on grounds of the official data of the Yugoslav census, the article deals with the analysis of some aspects regarding the population trend of Croats in the Socialist Republic of Serbia and of Serbs in the Socialist Republic of Croatia.

The numerical values indicated in 6 tables are followed by the corresponding text. In the period of common life in the socialist Yugoslavia, i.e. from 1948 to 1981, the number of Croats in the Socialist Republic of Serbia (SR Serbia) was reduced for 12,1 %, whereas the number of Serbs in the Socialist Republic of Croatia (SR Croatia) was reduced for only 2,3 % (table 1). In the quoted period, the number of Croats in the SR Serbia was mostly reduced in the Socialist Autonomous Province (SAP) Vojvodina, (18,7 %). The majority of Croats in Vojvodina (69,9 %) lives in the region Bačka, where the number of Croats was mainly stagnant, already from the year 1921, in order to start falling from the year 1948, more and more (tables 3, 4 and 5). In Bačka, the

number of Croats was reduced from 1921 onward for about 12,0 % to 21,1 %, depending whether this fall is calculated according to the previous or to the definite census results in Yugoslavia in 1921.

The article analyzed somewhat closely the population trend of Serbs in SR Croatia from 1971 in relation to the simultaneous population trend of Croats, especially in the communities with the relative or absolute prevalence of Serbian population. In almost all these communities (13 out of 105 communities of the SR Croatia), the number of Croats was reduced in the bigger percentage than the number of Serbs, which decreased the share of Croats (regarding the total number of Serbs and Croats in those communities) from 28,8 % (1971) to 27,8 % (1981), whereas the share of Serbs rose at the same time from 71,1 % to 72,1 %.

The article also points to some reasons of population trend of the Croats in the SR Serbia and of the Serbs in SR Croatia.

Dr Ivan Crkvenčić, red. prof.

Geografski odjel PMF

YU. 41000 Zagreb, Marulićev trg 19.